

ТАЛАБАЛАРДА КАСБИЙ ФАОЛИЯТ НАТИЖАЛАРИНИ БАШОРАТЛАШ КЎНИКМАЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Рустамбек Шокиржонович Фозилов

Алфраганус университети магистранти

АННОТАЦИЯ

Педагогик башоратлаш деганда, педагогик фаолият субъектлари ва объектлари ривожланишининг мумкин бўлган тенденциялари, ўзгаришлари ва истиқболларини ўрганишга қаратилган мустақил универсал кўп функцияли педагогик фаолияти тушунилади

Мақолада башоратлаш кўникмалари, башоратлаш кўникмаларини ривожлантириш даражасини баҳолаш мезонлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар. Натижа, муносабат, режа, жараён, фикрлаш, синов, фаолият, даража.

Талабаларда касбий фаолият натижаларини башоратлаш кўникмаларини ўрганиш бўйича кўп йиллик тадқиқотлар шуни кўрсатадики агар ўқитувчида башоратлаш кўникмалари яхши ривожланган бўлса, ўқитувчи фаолиятидаги кўплаб муаммоларни бартараф этиш ёки олдини олиш мумкин.

Кўпгина ўқитувчилар амалий (ташкилий ва коммуникатив) фаолиятда қийинчиликларга дуч келишади, бу қийинчиликлар кўпинча педагогик ҳаракатлар ва ўзаро таъсирлар натижасини олдиндан кўриш, ўқувчининг “яқин ривожланиш зонасини” аниқлаш, шунингдек, ўқувчининг ривожланиши билан боғлиқ бўлмаган қобилиятлари билан боғлиқ. Ёш мутахассислар, айниқса, бундай муаммоларга тез-тез дуч келишади. Педагогика олий таълим муассасалари битирувчилари, ҳатто маълум ўқитувчилик тажрибасини тўплаган ва башоратлаш учун зарур бўлган билимларга эга бўлсалар ҳам, ҳар доим ҳам ўз фаолиятларида ундан қандай самарали фойдаланишни билишмайди. Тажриба ва сезги бу тоифадаги ўқитувчиларнинг онги ва фаолиятидаги назарий билимларни алмаштиради ёки улар билан турли, бир-бирига мос келмайдиган соҳаларда бирга яшайди. Шу сабабли педагогика олий таълим муассасалари талабалари ўртасида башоратлаш кўникмаларини шакллантириш жараёнини ўрганиш зарурати туғилади.

Педагогик башоратлаш деганда, биз педагогик фаолият субъектлари ва объектлари ривожланишининг мумкин бўлган тенденциялари, ўзгаришлари ва истиқболларини ўрганишга

қаратилган мустақил универсал кўп функцияли педагогик фаолиятни тушунамиз.

Биз башоратлаш кўникмаларини прогнозни олишга қаратилган ҳаракатларни амалга ошириш кўникмалари деб таърифлаймиз. Башоратлаш кўникмалари куйидаги таркибий қисмларга эга:

- билим (башоратлаш фаолияти мазмунини акс эттиради);
- фаоллик (башоратлаш ҳаракатлари);
- ақлий (ушбу фаолиятни муваффақиятли амалга ошириш учун этарли бўлган фикрлаш жараёнларининг сифатлари).

Талабаларда касбий фаолият натижаларини башоратлаш кўникмаларини шакллантиришнинг биринчи босқичи зарур маълумотларни йиғишдир: мактаб ўқувчиларини ўрганиш, ўқув жараёни, мактаб ўқувчиларининг бошқа авлодлари томонидан материални ўзлаштириш хусусиятлари ва бошқалар. Бу босқич ишларнинг ҳолатини баҳолаш ёки ташхис қўйиш билан яқунланади. Олинган маълумотлар ва ташхис, башоратлаш учун асос бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Иккинчи босқич - олдинги босқичда олинган билимлардан фойдаланган ҳолда башоратлаш. Гипотезалар - тахминлар, оқибатлар ҳақидаги хулосалар, моделлар-таклифлар, турли педагогик жараёнларнинг режалари - ҳамма нарса башоратлаш натижаси бўлиши мумкин.

Учинчи, якуний босқич - олинган башорат асосида фаолиятда бошқарувни амалга оширишдан иборат.

Талабаларда касбий фаолият натижаларини башоратлаш кўникмаларини ривожлантириш даражасини баҳолаш мезонларини аниқлашда уларга мувофиқ диагностика усуллари танланди. Мезон деганда бирор нарсани баҳолаш, таърифлаш ёки таснифлаш амалга ошириладиган белги тушунилади.

Мезонлар:

- 1) билимларнинг ҳажми ва сифати;
- 2) башоратлаш фаолиятининг оператив таркибига киритилган ҳаракатларнинг намоён бўлиш даражаси;
- 3) фикрлаш жараёнлари сифатлари даражаси.

Мезонлар талабаларнинг башоратлаш кўникмаларини аниқлаш билим, фаоллик ва фикрлаш каби учта компонентини ўлчашга қаратилган. Шу билан бирга, биз бу компонентларнинг бирлиги тахминини ҳисобга олган ҳолда мезонларни ишлаб чиқишга ва диагностика воситаларини танлашга ҳаракат қилдик. Ҳар бир мезонни батафсил кўриб чиқамиз.

Биринчи мезон - бу билим. Педагогик башоратни билиш мезони башоратни амалга ошириш учун зарур бўлган

билим миқдори ва билим сифати ҳисобланади. Биз иккала мезонни тўрт балли шкала бўйича баҳоладик:

Билимлар ҳажми рақамли ифодаларга эга:

3” - башорат қилиш бўйича билимларнинг тўлиқ ҳажми (махсус курс дастури бўйича);

2” - етарлича катта, аммо тўлиқ бўлмаган билим миқдори;

1” - оз миқдордаги билим;

0” - башорат қилиш учун етарли билим миқдори.

Билим сифати куйидаги шкала бўйича баҳоланади:

3” - билимнинг юқори сифати;

2” - билимнинг ўрта сифати;

1” - билимларнинг паст сифати;

0” - билим сифати башоратлаш учун етарли эмас.

Башоратлашнинг процессуал томони ҳақидаги билим даражасини аниқлашга қаратилган тестлар билан бир қаторда биз талабаларнинг башорат қилиш учун асос сифатида фойдаланиши мумкин бўлган билимларни аниқладик. Тестлар ва тест анкеталарини ишлаб чиқиш жараёнида биз Т.Г.Михалева, В.А.Хлебников, А.Н.Майоровлар [2, 5] ишларига асосландик. Тест тузилмаси учун талабларни ҳисобга олдик, унга кўра тест топшириқларида кўрсатмалар, топшириқлар матни, жавоб вариантлари ва тўғри жавоблар бўлиши керак. Тест топшириқлари ягона тўғри жавобга эга бўлиши кераклиги ҳақидаги асосий талабга ҳам амал қилдик [4]. Шу муносабат билан биз барча ўлчов материалларини икки гуруҳга ажратдик: тестлар ва анкеталар. Шунини таъкидлаш керакки, биз тест талабларини фақат ўлчов материалларининг биринчи гуруҳида ҳисобга олдик.

Иккинчи мезон - прогностик фаолиятнинг оператив таркибига киритилган ҳаракатларнинг намоён бўлиш даражасидир. Башоратлаш фаолияти гипотезаларни шакллантириш ва таҳлил қилиш, моделлаштириш, оқибатларни ҳисоблаш ва режалаштиришни ўз ичига олади. Уларни баҳолаш учун диагностика техникасидан фойдаландик. Техника - бу субъектдан ҳал қилиш сўраладиган бешта башоратли вазифалар тўпламидир, улар:

1. Янги материални ўзлаштиришда (тушунчаларни белгилашда, илгари олинган билимларни муайян мавзу бўйича янги нарсаларни ўзлаштириш натижасига ўтказиш машқларини бажаришда) ўқувчилар дуч келиши мумкин бўлган қийинчиликлар ҳақидаги фаразларни ифодалаш ва асослаш.

2. Ушбу зиддиятли вазиятда алоҳида ўқувчилар ва бутун синфнинг мумкин бўлган хатти-ҳаракатлари ҳақидаги фаразларни ифодалаш ва асослаш.

3. Конфликтли вазиятда ўқитувчи томонидан қабул қилинган қарорнинг оқибатларини аниқлаш.

4. Икки хил талаба учун аниқ оғзаки аралашувлар (мукофот ва танбех) оқибатларини аниқлаш.

Барча топшириқлар натижалари 16 кўрсаткич бўйича баҳоланади

1 ва 2-топшириқлар қуйидаги кўрсаткичлар бўйича баҳоланди:

- гипотезаларни илгари суришда изланишнинг кенглиги;
- фаразларни илгари суришда шарт талабларини ҳисобга олиш;
- гипотезаларнинг мослашувчанлиги;
- гипотезаларнинг асослилиги;

3 ва 4 талаблар қуйидаги кўрсаткичлардан фойдаланишни назарда тутди:

- оқибатларни оғзаки умумлаштириш даражаси;
- чиқарилган хулосаларнинг асослилиги;
- оқибатларининг истиқболлари;
- Қурилиш тадқиқотлари логистикаси;
- оқибатларнинг эҳтимоллик хусусиятини англаш;
- башорат қилиш жараёнининг босқичларини тушуниш;
- Сабабларни оғзаки умумлаштириш даражаси;
- сабаб-натижа муносабатларининг тўлиқлиги;
- Сабаб ва натижанинг аҳамияти;
- сабаб-натижа муносабатларининг истиқболлари.

Режани тузиш бўйича топшириқлар иккита кўрсаткич бўйича баҳоланди:

- Режанинг мақсадини тушуниш;
- режалаштириш операцияларининг тўлиқлиги.

Кўрсаткичларнинг ҳар бири уч баллик шкала бўйича баҳоланди ва унга эга бўлди.

Учинчи мезон фикрлаш жараёнларининг сифатларини (аналитиклик, чуқурлик, хабардорлик, мослашувчанлик, истиқбол, далил) аниқлашга қаратилган. Фикрлаш сифати 16 та кўрсаткич бўйича баҳоланди, уларнинг ҳар бири учун иккита муқобил баёнот берилган.

Синовни ўтказиш субъектларнинг прогностик фаолиятининг типик хусусиятларини кузатишга асосланган жавобларини ўз ичига олади. Шу муносабат билан ҳар бир саволга жавоблар ҳар бир кўрсаткич бўйича даражадаги дихотомик фарқларни ўз ичига олади.

Шундай қилиб, даража-мезон шкаласидан фойдаланиб, биз башорат қилиш қобилиятининг учта даражасини аниқладик:

I даража - юқори;

II даража - ўрта;

III даража - паст.

Кўпгина ҳолларда юқори даража башоратлаш қобилиятлари башоратлашнинг операцион таркибига киритилган барча ҳаракатларда тўлиқ ва конструктив тарзда намоён бўлишини назарда тутди. Шу билан бирга, талаба тўлиқлигича педагогик башоратлаш бўйича чуқур билимга эга. Фикрлаш жараёнлари сифатларининг намоён бўлишининг оптимал даражаси кузатилади.

Ўртача даража башоратлаш кўникмалари башоратлашнинг оператив таркибига киритилган барча тадбирларда этарли даражада намоён бўлишини назарда тутди. Шу билан бирга, талаба прогноз қилиш учун зарур бўлган даражада педагогик башоратлашни яхши билади. Фикрлаш жараёнлари сифатларининг намоён бўлишининг қониқарли даражаси.

Паст даража башоратлаш кўникмалари башоратлашнинг операцион таркибига киритилган барча ҳаракатларда намоён бўлмаслигини кўрсатади. Талаба педагогик башоратлаш бўйича этарли билимга эга эмас. Фикрлаш жараёнларининг зарурий сифатлари шаклланмаган. Мезонларда турли хил кўрсаткичлар сони ва шунга мос равишда турли хил микдорий ифодалар мавжуд.

REFERENCES

1. Абдуллаев О. (2011). Ижтимоий - иқтисодий жараёнларни прогнозлашнинг услубий асослари. Экономика и инновационные технологии, (2), 13–31. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economics_and_innovative/article/view/7713
2. Ломов Б.Ф. Антиципация в структуре деятельности / Б.Ф. Ломов Е.Н. Сурков. М.: Наука, 1980. - 279 с.
3. Лук, А.Н. Мышление и творчество / А.Н. Лук. М.: Политиздат, 1976. - 144 с.
4. Лурье Л.И. Моделирование региональных образовательных систем / Л.И. Лурье. М.: Академия, 2006. - 335 с.
5. Майоров А.Н. Тесты школьных достижений: конструирование, проведение, использование / А.Н. Майоров. 2-е изд. -СПб: Образование и культура, 1997. - 304 с.
6. Мухаммедов Г.И., Туракулов Х.А. Замонавий педагогик тадқиқотларнинг илмий - назарий асослари. Монография. - Т.: Фан; 2004. — 194 б.

